

Література

1. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 № 996-XIV (із змінами та доповненнями від 09.02.2006 р.) // Все про бухгалтерський облік. — 2005. — № 13. — С. 3—6.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 7 «Основні засоби»: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92 (зі змінами та доповненнями від 11.12.2006 р.) // Бухгалтер. — № 10. — 200. — С. 18—22.
3. Податковий кодекс України (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2856-17 від 23.12.2010): Підписаний 2.12.2010 Президентом України Віктором Федоровичем Януковичем.
4. *Гавриловська Л. М., Ларіонова А. С.* Фінансовий облік-1: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2006.
5. *Грачева О.* Облік основних засобів // Спеціальна пропозиція до тижневика Дебет-Кредит.
6. *Єрмакова Н.* Переоцінка основних засобів: тонкощі обліку // Все про бухгалтерський облік. — 2006. — № 31. — С. 41—47.

Статтю подано до редакції 14.02.11 р.

УДК 657 (477)

Я. В. Олійник, канд. екон. наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВАМИ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ

АНОТАЦІЯ. У ринкових умовах господарювання головною формою кредиту є банківський кредит. Суб'єкти кредитних відносин (кредитор і позичальник) зацікавлені в отриманні достовірної, об'єктивної та своєчасної інформації. Саме бухгалтерський облік покликаний забезпечити банки та їх позичальників такою інформацією.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кредитні відносини, банківський кредит, кредитор, позичальник, регулювання кредитних відносин, кредитний договір.

АННОТАЦИЯ. В рыночных условиях хозяйствования основной формой кредита есть банковский кредит. Субъекты кредитных отношений (кредитор и заемщик) заинтересованы в получении достоверной, объективной и своевременной информации. Именно

бухгалтерский учет обеспечивает банки и их заемщиков такой информацией.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: кредитные отношения, банковский кредит, кредитор, заемщик, регулирование кредитных отношений, кредитный договор.

ANNOTATION. Market conditions In major forms of credit is a bank loan. Subjects of credit relations (the lender and the borrower) interested in obtaining accurate, objective and timely information. This accounting provides banks and borrowers by information.

KEYWORDS: credit, Bank loan, the lender, the borrower, the regulation of credit, the credit contract.

Постановка проблеми. Одним з головних джерел забезпечення грошовими ресурсами поточної та довгострокової фінансово-господарської діяльності підприємств незалежно від форми власності та сфери господарювання для здійснення підприємством внутрішньої економічної політики є банківське кредитування. Саме банківському кредиту належить найважливіша роль стимулювання відтворювальних процесів в економіці.

Важливим та актуальним для України є питання вдосконалення організаційно-економічних і правових засад відносин суб'єктів банківського кредитування: банків — як кредиторів та підприємств — як позичальників. Спроможність перших задовольняти суспільні потреби у позичкових коштах позичальників сприяє розвитку як окремих суб'єктів господарювання так і економіки країни в цілому. Від рівня ефективності кредитної відносин значною мірою залежить стабільність банківської системи та можливість безупинного та ефективного розвитку підприємств.

Кредитні відносини можуть бути ефективними лише за наявності інформації. Повну інформацію про діяльність підприємств з урахуванням складу джерел фінансування зацікавлені користувачі — банки як кредитори та керівництво підприємства — як уособленні представники інтересів підприємства отримують з даних бухгалтерського обліку. Тому інформація, яка надається обліковою системою повинна бути повною та прозорою.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Дослідженням актуальних питань організації та методики обліку банківського кредиту як зобов'язань підприємств-позичальників приділяється багато уваги у працях провідних українських учених. Однак існуючий

методичний інструментарій знаходиться під впливом мінливих процесів практичного економічного середовища та потребує безперервного узагальнення, аналізу та удосконалення. Тому дослідження проблеми обліку кредитів залишається актуальним і потребує удосконалення з теоретичної, так і з практичної точок зору.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення та критична оцінка нормативно-правових актів з регулювання обліку зобов'язань суб'єктів господарювання за банківським кредитом, узагальнення критеріїв класифікації банківських кредитів з метою обліку та уточнення облікових аспектів їх оцінки та організації обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини банку з позичальником регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України та угодами (договорами) між клієнтом та банком.

Відповідно до чинного законодавства банківський кредит — будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Кредитні відносини в умовах банківського кредиту виникають і діють між двома суб'єктами: кредитором (банком) — який надає позику з метою одержання прибутку (відсотка) та позичальником — суб'єктом господарювання, який отримує позику з метою задоволення тимчасової потреби у додаткових грошових ресурсах.

Банк виступає як кредитор, тобто він є юридичною особою, яка надає або бере на себе зобов'язання надати в майбутньому певну суму грошових коштів у розпорядження позичальника на певний строк. Позичальниками виступають клієнти та партнери банку, які отримують кошти в позику (у користування) і зобов'язуються повернути їх у визначений строк. До них належать суб'єкти підприємницької діяльності, органи державного управління, населення, банки.

Чинне банківське законодавство надає позичальнику право вибору банку для реалізації потреби в кредитних операціях, тобто позичальник має право відкривати позичкові рахунки не в од-

ному, а в кількох банках. Це створює умови для розвитку міжбанківської конкуренції і надає позичальнику можливість обирати банк, який пропонує найбільш оптимальні умови кредитування.

Банківський кредит надається в тимчасове користування позичальнику на засадах строковості, повернення, платності, забезпеченості та цільового використання.

Характерними ознаками банківського кредиту для підприємств-позичальників як об'єкту бухгалтерського обліку є: конкретизація економічних ресурсів — грошових коштів — які підлягають поверненню; адресність повернення об'єкту банківського кредитування (грошових коштів) кредитор (банку); строковість погашення заборгованості за банківським кредитом; наданням винагороди за користування економічними ресурсами; виникненням санкцій за порушення договірних зобов'язань за умовами погашення заборгованості; цільовою спрямованістю використання отриманих економічних ресурсів.

У бухгалтерському обліку методологічні засади формування інформації про довгострокові зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 11 «Зобов'язання». Норми цього Положення (стандарту) застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності (крім бюджетних установ).

П(С)БО 11 «Зобов'язання» застосовується з урахуванням особливостей оцінки і розкриття інформації щодо зобов'язань, установлених Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», 2 «Баланс», 16 «Витрати», 31 «Фінансові витрати», 21 «Вплив змін валютних курсів» тощо.

Для визнання зобов'язання за банківським кредитом повинні бути дотримані дві умови: оцінка зобов'язання може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітної періоду.

На побудову бухгалтерського обліку зобов'язань за банківським кредитом впливають такі елементи кредитних відносин: методи кредитування; класифікація банківських кредитів; способи погашення.

Методи кредитування визначають низку технічних елементів кредитного процесу, а саме: форму позичкового рахунку, поря-

док регулювання кредитної заборгованості, способи контролю за цільовим використанням запозичених коштів з боку банків, своєчасним поверненням кредитів банку-кредитору. Таким чином, метод кредитування визначає спосіб видачі та погашення кредиту.

В умовах радянської господарської практики отримання банківського кредиту підприємствами жорстко регулювалось з боку органів державного управління. Держбанк колишнього СРСР розробляв методи і форми кредитування підприємств та організацій, правила і порядок регулювання заборгованості за позиками, контролю за використанням кредитів. На практиці застосовувались два методи кредитування: за залишком та за обігом. При обох методах кредитування одержати кредити підприємств-позичальники мали можливість лише під певні об'єкти.

У 1987—1988 рр. була проведена банківська реформа та у практику був запроваджений метод кредитування за укрупненням об'єктом згідно з уніфікованою схемою фактично для всіх галузей економіки. При цьому методі кредитування видача позики у межах заздалегідь визначеної планової величини відбувалась безпосередньо на здійснення платежів шляхом сплати з позичкового рахунку грошово-кредитних документів за цінності, що кредитуються, в момент виникнення потреби в залучених коштах. Погашення кредиту відбувалось після завершення кругообігу коштів позичальника згідно з планом реалізації (товарообігу) з розрахункового рахунку. Кредит при цьому набував платіжного характеру.

Перехід до ринкової економіки характеризує відсутність жорсткого диктату з боку держави щодо цілей, з яким підприємство-позичальник залучає кредитні кошти. Суб'єкти підприємницької діяльності в умовах формування ринкових відносин самостійно визначають співвідношення власного капіталу і залучених джерел, керуючись при цьому принципом економічної доцільності.

При видачі позик комерційні банки послугуються методами кредитування, що адекватні ринковій економіці. Виділяються два основних методи кредитування.

Суть першого методу полягає в тому, що питання про надання позики вирішується щоразу в індивідуальному порядку. Позика надається на певний термін у декілька тижнів, місяців чи років і пов'язана з потребами позичальника в грошових коштах для фінансування цільової потреби. Другий метод кредитування полягає в наданні банком позичальнику позики в межах заздалегідь

визначеного ліміту кредитування на певний період часу на покриття його потреби в короткострокових фондах фінансування. Такий метод кредитування називається кредитною лінією.

У сучасних умовах комерційні банки переважно використовують метод індивідуального підходу до клієнта при видачі кожної окремої позики, а метод відкриття кредитної лінії практикують у відносинах із позичальниками, які мають високий кредитний рейтинг.

Комплексний підхід до виділення видів банківського кредиту дозволяє розподілити їх на такі групи, які дають змогу оцінити їх зміст, порядок відображення і формування облікової інформації.

З метою бухгалтерського обліку відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» банківські кредити поділяються залежно від терміну їх погашення: поточні — банківські кредити, що підлягають погашенню протягом 12 місяців починаючи з дати його отримання; довгострокові — банківські кредити, що підлягають погашенню в термін, що перевищує 12 місяців з дати балансу, або протягом операційного циклу, якщо він більше 12 місяців.

Термін погашення банківського кредиту визначається: починаючи з дати виникнення зобов'язання до моменту його погашення або з дати складання балансу до моменту погашення зобов'язання.

Поточні кредити надаються на цілі поточної господарської діяльності у разі виникнення тимчасових фінансових труднощів для придбання сировини, матеріалів для виробництва, на оплату праці тощо, внутрішніх торгових операцій, експортно-імпортних операцій. Поточні банківські кредити відображаються у складі поточних зобов'язань.

Об'єктами довгострокових кредитів можуть бути витрати, пов'язані з інвестиційною діяльністю підприємства: капітальні витрати підприємств: на нове будівництво, придбання основних засобів, землі, освоєння земельних угідь, фінансовий лізинг; на реконструкцію, модернізацію та розширення вже діючих основних засобів; на купівлю техніки, транспортних засобів і будівель; на приватизацію; на створення підприємств. Строк використання довгострокового кредиту обумовлений тривалим функціонуванням основних засобів і перенесенням їх вартості на готову продукцію частинами.

Оцінка банківських кредитів здійснюється за принципом обачності, який передбачає використання в бухгалтерському обліку

методів оцінки, які повинні запобігати заниженню сум визнаних зобов'язань. На час виникнення зобов'язання за банківським кредитом оцінюється за сумою укладеного договору між кредитором та позичальником.

Механізм банківського кредиту передбачає, що позичальник для отримання кредиту звертається до установи банку з наданням пакету документів, що подаються позичальником в обов'язковому порядку. У разі необхідності позичальник подає (до ухвалення рішення про надання кредиту або в процесі подальшого контролю) внутрішні фінансові та управлінські звіти, звіт про рух касових надходжень, дані про дебіторську та кредиторську заборгованість, податкові та митні декларації, документи про оренду приміщень та ін.

Кредити надаються після укладання кредитного договору, в якому регламентуються кредитні відносини між кредитором та позичальником. Кредитний договір є головним первинним документом на основі якого здійснюється відображення в бухгалтерському обліку заборгованості за банківським кредитом.

Кредитний договір — це юридичний документ, що визначає взаємні обов'язки і відповідальність суб'єктів кредитних відносин (банку та позичальника). Одночасно суб'єкти кредитних відносин володіють певними правами та відповідають за дотримання і виконання договірних умов.

Кредитний договір укладається тільки в письмовому вигляді і не може змінюватися в односторонньому порядку. Кредитний договір вступає в дію з дати надання кредиту позичальнику (дата надходження коштів на рахунок позичальника або дата сплати платіжних документів з позичкового рахунку позичальника) та діє до повного погашення кредиту та сплати відсотків за його користування.

Умови кредитного договору визначаються для кожного позичальника індивідуально. Зміст і перелік умов кредитного договору визначається за згодою сторін і включають розмір кредиту, умови надання і погашення кредиту, розмір відсотку за кредит та інші умови, які не суперечать чинному законодавству.

Кредитний договір укладається на один рік або більш тривалий термін, якщо позичальник користується кредитами постійно або об'єктом кредитування є основні засоби, або на більш короткий термін при тимчасовій потребі в коштах або наданні окремого кредиту. Кредитний договір вступає в силу з дати надання

кредиту позичальнику (дата надходження коштів на рахунок позичальника або дата сплати платіжних документів з позичкового рахунку позичальника) і діє до повного погашення кредиту та сплати відсотків за його користування.

Кредити можуть надаватись шляхом зарахування коштів на рахунок позичальника або шляхом прямого перерахування коштів за призначенням.

У бухгалтерському обліку отримані суми кредитів (позик) не визнаються доходами підприємства та не підлягають віднесенню до складу витрат при поверненні. Сума отриманих банківських кредитів відображається у складі довгострокових або поточних зобов'язань підприємства. Вибір рахунка бухгалтерського обліку для відображення одержання, використання та повернення кредитів та позик залежить від терміну повернення кредиту (позики), який зазначений у відповідному договорі з кредитором.

Процес повернення банківського кредиту полягає в поверненні кредиту разом з відсотками. У відповідності з вимогами НБУ відсотки за користування кредитом нараховуються щомісяця. Погашення кредиту і нарахованих за ним відсотків здійснюється платіжним дорученням з поточного рахунку позичальника. Черговість сплати основного боргу та відсотків за кредитом згідно законодавства передбачає першочергову сплату відсотків, а потім основної частини боргу.

Сума відсотків, нарахованих на основну суму заборгованості, а також інших витрат, пов'язаних з отриманням та погашенням заборгованості за банківським кредитом (позикою) визнається витратами фінансової діяльності (відповідно до п. 27 П(С)БО 16 «Витрати»).

Кошти на погашення кредиту з інших банків перераховуються або з використанням платіжного доручення, оформленого позичальником, або вимогою-дорученням, яке оформляє банк-кредитор. Строкове зобов'язання або зведене зобов'язання вилучається у витрати лише при їх погашенні у повній сумі. Якщо погашення здійснюється частково, то на звороті робиться позначка про суму та дату платежу, а зобов'язання залишається у банку і не підлягає списанню.

У разі виникнення у позичальника тимчасових фінансових ускладнень сторони можуть подовжувати строк дії кредитного договору (продлонгація). При прийнятті рішення щодо продлонгування кредиту складається додаткова угода між банком та позичальником, яка є невід'ємною частиною кредитної угоди.

Висновки з проведеного дослідження. Діяльність суб'єктів господарювання неможлива без використання та подальшого розвитку кредитних відносин. Кредитна підтримка забезпечує становлення та розвиток підприємств малого бізнесу, фермерських господарств, капіталовкладень, експорту товарів тощо.

Суб'єктами кредитних відносин є кредитори та позичальники. Між ними на засадах строковості, повернення, платності, забезпеченості та цільового використання виникають відносини довіри: позичальник довіряє банку, що банк вчасно у необхідному розмірі надасть кредит, а кредитор довіряє позичальнику, що він у зазначені строки поверне кредит, сплатить відсотки та використас кредит за цільовим призначенням.

Кредит завжди пов'язаний з ризиком. Проте довіра ґрунтується на інформації. І завдання бухгалтерського обліку полягає у забезпеченні цієї інформації необхідним рівнем достовірності, об'єктивності та своєчасності.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.03 р. № 435-IV (зі змінами і доповненнями) // zakon.rada.gov.ua
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (зі змінами і доповненнями) // zakon.rada.gov.ua
3. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV (зі змінами і доповненнями) // zakon.rada.gov.ua
4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996 — XIV (зі змінами і доповненнями) // zakon.rada.gov.ua
5. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III (зі змінами і доповненнями) // zakon.rada.gov.ua
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 січня 2000 р. №20// www.minfin.gov.ua
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів»: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193// www.minfin.gov.ua
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати»: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28.04.06 р. № 415 // www.minfin.gov.ua

Статтю подано до редакції 2.03.11 р.